

STIG-BJÖRN LJUNGGREN:

Anpassning eller förändring?

Jan Hylén kommer i sin avhandling om högerens idéutveckling under 1900-talet fram till att partiet bytt ideologisk inriktning, förändrats från konservativt till liberalt. Det är riktigare att kalla partiet liberal-konservativt, hävdar Stig-Björn Ljunggren.

Han efterlyser referenser till liberalkonservativa företrädare som Tocqueville och Hayek och påpekar att ägardemokratin som högern lanserade på 50-talet inte var någon renodlat liberal idé utan en konservativ kontrautopi till den socialdemokratiska statsocialismen.

Den socialdemokratiska debattören och ledarskribenten Stig-Björn Ljunggren är doktorand i statsvetenskap vid Uppsala Universitet.

Moderata samlingspartiet har, liksom alla andra partier, försökt utveckla sitt politiska program i takt med tiden. Samhällsutvecklingen ställer ständigt nya krav på dem som kämpar om den politiska makten. Ovilja eller oförmåga till anpassning gör att partier riskerar stagnation och undergång. Men har då moderaterna i sin strävan att "hänga med" främst anpassat sina idéer till samhällsutvecklingen — eller har partiet brutit med sitt idéarv? Har högern omformat konservatismen till moderna tider? Eller har högern helt enkelt övergivit konservatismen till förmån för liberalismens idéer? För att besvara den frågan har statsvetaren vid Stockholms universitet, Jan Hylén, skrivit en avhandling: *"Fosterlandet främst? Konservatism och liberalism inom högerpartiet 1904–1985"* (Norstedts Juridikförlag 1991).

Jan Hylén försöker visa att moderata samlingspartiet, under den period han studerat, faktiskt bytt ideologisk inriktning, förändrats från konservativt till liberalt. Denna tes kan starkt ifrågasättas. Tvärtom är det rimligare att beskriva högerens idéutveckling som relativt kontinuerlig över tid. Dagens moderata samlingsparti är ett liberalkonservativt parti. Och denna liberalkonservatism är konsekvensen av den svenska högerens ideologiska *anpassning* till samhällsutvecklingen, snarare än en ideologisk *förändring*, för att nu använda två uttryck som Hylén diskuterar utifrån.

Jan Hyléns tes — en kritik

Att partiet övergivit en konservativ hållning, såsom den artade sig i början av 1900-talet är förvisso rimligt. Få inom

dagens moderata samlingsparti skulle sympatisera med den gamla knökhöger som försvarade sina privilegier mot den nya tiden med konservativa resonemang.

Tesen om högerens ideologiska förändring blir således lättare att driva, därför att författaren tar utgångspunkt i en tid, när moderata samlingspartiet ännu inte färdigformulerat sin partidoktrin. Det är först på trettioalet, sedan Arvid Lindman och övriga i högern skaffat sig en rejäl politisk erfarenhet av det moderna demokratiska samhället, som man kan se att högern antar konturerna av ett modernt parti. Man kan säga att Jan Hylén genom sitt val av utgångspunkt, ungefär som statistiker brukar ta ett "basår" som passar syftet, underlättar för sin tes om högerens idéförändring. Detta är den första kritiska punkten i Jan Hyléns tes. Dessutom avslutar han sin studie 1985, när nyliberalismen i Moderata samlingspartiet står på sin höjdpunkt. Hade han slutat 1990 blev resultatet annorlunda.

Men det finns också andra inslag i Jan Hyléns framställning som gör tesen om högerens idéskifte enklare att driva. Eller ska man snarare säga att det saknas inslag, eftersom flera viktiga böcker aldrig tas upp i avhandlingen. Exempelvis saknas en intressant avhandling, nämligen Åke Sundells "Den svenska högerens assimilering av ekonomisk liberalism" (Historiska institutionen, Lund 1989). Åke Sundell studerar hur högern i början av 1900-talet tillför sin konservatism liberalekonomiska tankegångar. Åke Sundell försöker också visa att det inte finns några "rena" ideologier, utan att det i politiska partiets program alltid förekommer ett slags "brus" skapat av "främmande" idékretsar.

Detta sätter fingret på ett av de stora

problemen med Jan Hyléns framställning. En av hans utgångspunkter är att motstridiga politiska idéer inte skulle kunna rymmas någon längre tid i samma parti. Det är nämligen "i längden svårt att förena tankeelement vars implikationer är uppenbart motstridiga", skriver Jan Hylén. Han är bekymrad över att hitta "fullt av dubbla budskap" i högerens programtexter. Ett parti skulle således inte klara att hysa

*Att blanda marknadsekonomin
höga visa med krav på jordbruks-
subventioner är inte något konstigt.
Det har högerens företrädare gjort
sedan urminnes tider.*

olikartade idéinriktningar under samma hatt. Den ena eller andra riktningen är dömd att på sikt försvinna.

Detta torde dock vara att övertolka idékonflikternas betydelse. Många politiker har istället en pragmatisk syn på politiken. Att blanda marknadsekonomin höga visa med krav på jordbrukssubventioner är inte något konstigt. Det har högerens företrädare gjort sedan urminnes tider. Tvärtom har en sådan linje underlättat partiets grepp över väljarkåren. Man får heller inte glömma att högern bildades för att dämna upp den sociala radikalismens krafter. Därför tvingas olikartade inriktningar in under en gemensam flagg.

En dubbelhet i det politiska programmet ingår i alla partiets verklighet. Att socialdemokratin säger sig vara "socialistisk" och "demokratisk" är ett sådant exempel. Och det motsägelsefulla är ett större bekymmer för de statsvetenskapliga seminarierna än för de politiska aktörerna.

Jan Hylén missförstår

Jan Hyléns tes kan också ifrågasättas därför att han missförstått flera av de dokument han bemödat sig om att anskaffa.

Det socialpolitiska inslaget i högerns program har länge funnits där. I 1934 års principprogram skrivs det definitivt in som princip, för att sedan steg för steg vinna högerns sympati, framförallt i olika praktiska sammanhang.

I detta principprogram tycker sig Hylén spåra en omorientering från konservativ argumentation till liberal. Framförallt är det argumenten för äganderätten som får en mer liberalt betonad uppbackning. Iakttagelsen är riktig, men för att bedöma ett politiskt program måste man se till hela texten och inte bryta ut en enskildhet och låta den färga bedömningen av hela programmet.

I själva verket innehåller 1934 års principprogram formuleringar som kan tolkas på flera olika sätt. Det finns de traditionella kulturkonservativa kähphästarna om en kristen fostran och fosterlandet främst, varvat med liberala argument och ståndpunkter. Dessutom innebär 1934 års program att högern definitivt sällade sig till dem som satte socialpolitiken i centrum. Högern deltog därför aktivt i välfärdsstatens utbyggnad, i allmänhet med brasklappar om de ekonomiska konsekvenserna och med äskande om försiktigare uppläggning och förskjutning i genomförandet. Flera av punkterna i 1934 års principprogram vittnade också om att partiet vid sidan om sitt socialpolitiska intresse värnade om andra värden och institutioner. Men principiellt hade man ingenting emot välfärdsstaten som sådan.

Men den verkliga stöten sätter Hylén in

på femtiotalet och därmed hamnar 1956 års principprogram i centrum. Under den perioden anser han sig kunna visa "att högerns ideologi genomgått avsevärda förändringar". Framförallt är det den allt mer optimistiska människosynen som präglade högerns ståndpunkter under den hjalmarsonska epoken. Ett rationellt synsätt på människan vinner hegemoni i högern. Frukten för "understödstagarandan" försvinner, den socialpolitiska kollektivism som fanns till stöd för 1946 års handlingsprogram likaså. Staten, som tidigare betraktats som "nationen" började ses som överhet. Högerns uppgift blir att låta människorna själva disponera sina inkomster. Hylén sammanfattar sin tolkning: "Det liberala eller individualistiska ekonomiska tänkandet har på 1950-talet gjort rent hus med alla kvarvarande kollektivistiska tendenser inom det sociala ekonomiska fältet". Uppenbarligen är det femtiotalet som vågskålen tippar över inom högern, om man får tro Jan Hylén. För att få den ekvationen att gå ihop är han tvungen att genomföra två olika operationer i sitt avhandlingsarbete.

För det första gör han det alternativ till den socialdemokratiska statssocialismen som högern formulerade på 1950-talet, ägardemokratin, till en renodlat liberal idé. Bakom parollen om att alla svenska medborgare skulle förmås att skaffa sig egendom genom statlig uppmuntran, ser Hylén bara ett frihetsideal. Att högern försökte möta den socialdemokratiska visionen om ett folkhem med en högervision om en folkkapitalism blir ren och skär liberalism.

Tvärtom kan man dock se, att under högerns paroll om ägardemokrati rymdes såväl liberala som konservativa stånd-

punkter. Därför var ägardemokratin också högerens bästa alternativprojekt, en konservativ kontrautopi till den socialdemokratiska statssocialismen.

Att medborgarna skulle förmås att skaffa sig ett hus, en bil, ett företag eller ett rejält bankboks-konto var naturligtvis inte mer liberalt än konservativt. I historisk tid har vi tvärtom sett hur "egnahemsrörelsen" hade djupa rötter i den konservativa idétraditionen. I modern tid har vi sett hur bostadsägandet har givits stora statliga subventioner.

Hade Jan Hylén haft tillgång till Åke Sundells avhandling hade han kunnat se hur den konservativa egnahemstanken länge funnits hos högern. Denna insikt hade kunnat vägas in i analysen och femtiotalet och ägardemokratin hade inte framstått som fullt så liberalt som det nu gör.

Med då hade naturligtvis också tesen om högerens idéskifte blivit naggad i kanten.

För det andra lägger inte Hylén ner många rader på högerens 1960-talsprogram, och framförallt inte *1969 års handlingsprogram*. Dessa kombinerade i hög grad kritiken mot socialdemokratiens välfärdsstat med högerens egna socialpolitiska projekt, i hög grad "socialkonservativa" och prov på högerens vilja till en samhällelig ingenjörskonst.

Att 1969 års handlingsprogram av någon outgrundlig anledning faller utanför Jan Hyléns ramar är kanske tur, ty det lilla omdöme som Hylén trots allt avger om programmet är helt fel. Jan Hylén menar nämligen att programmet förstärker de liberala inslagen i högern.

För att avge ett sådant omdöme om 1969 års handlingsprogram måste Jan

Hyléns läsning ha inskränkt sig till de första inledande punkterna, som hängdes på i sista stund för att balansera den socialkonservativa (socialdemokratiska?) hyllning till välfärdsstaten som de nästföljande femtio sidorna innebar. I övrigt är 1969 års handlingsprogram ett försök av moderaterna att visa hur välfärdsstaten kunde bli ännu bättre, om bara högern fick mer att säga till om. Något liberalt dokument är det definitivt inte.

I 1934 års principprogram finns de traditionella kulturkonservativa k äpphästarna om en kristen fostran och fosterlandet främst, varvat med liberala argument och ståndpunkter.

Försvar av kontinuitetstesen

Den tredje förklaringen till att Hylén hamnat snett i sin analys är att han definierat sina utgångspunkter alltför snävt.

Man kan säga att Hyléns tänkande är typiskt manligt, eftersom det ger föga möjlighet till nyanseringar och problematiseringar. Detta är uppenbart i Jan Hyléns analysapparat som kan sägas bestå av några parametrar, eller termometrar, med vilka han besiktigar högerens programtexter. Men det är inte vanliga termometrar, vilka kan ange grader, utan de förkunnar bara om det är varmt eller kallt. Programuttalanden kan ge utslaget "pesimistisk" eller "individualistisk" i några olika tappningar. Därför blir också det resultat som Jan Hylén får av sin undersökning mycket grovhugget.

Jan Hylén tycks vara medveten om att

hans förenkling också utesluter en rättvis bedömning av högerens idéer. Hans skriver om sin ansats, att "fokuseringen på det som skiljer snarare än det som förenar dessa ideologier kan medföra att motsättningarna här kommer att se skarpare ut än vad som vanligen är fallet".

Därmed har också författaren erkänt, att hans slutresultat i hög grad är en skapelse av hans egna grunddefinitioner.

Därför var ägardemokratin också högerens bästa alternativprojekt, en konservativ kontrautopi till den socialdemokratiska statssocialismen.

Enligt Jan Hylén finns det således i huvudsak två alternativ för högeren — antingen är man liberal eller så är man konservativ. Att Jan Hylén valt de två traditioner och inga andra, beror på att de "historiskt sett ofta kommit på kollisionskurs /sic!/ med varandra". Jan Hylén har därmed sett till att definiera sina utgångspunkter så, att resultatet är på förhand givet.

Det är en långt gången förenkling av verkligheten. Det torde vara mer fruktbart att försöka nyansera analysinstrumentet en smula, och även ge en möjlighet att diskutera den sammansmältning av dessa två traditioner som högeren själv menar sig stå för, nämligen "liberalkonservatism".

Liberalkonservatismen

Många har poängterat att liberalism och konservatism överlappar varandra, antingen genom att man delar vissa idéer

eller genom att man lever i ett symbiotiskt förhållande.

Den intressanta frågan, om högeren varit lite av varje, en slags ideologisk androgyn, blir definitionsmässigt omöjlig för Hylén att diskutera, eftersom han knappt nämner denna tankelinje, företrädd av idégivare som Alexis de Tocqueville, F A Hayek och islänningen Hannes G Gissurarrsson.

Det kan synas märkligt att en modern avhandling i statskunskap, som säger sig granska moderata samlingspartiets idéutveckling, saknar relevanta referenser till — och diskussioner om — dessa liberalkonservativa företrädare.

Det främsta historiska namnet för liberalkonservativa är utan tvivel Alexis de Tocqueville. Tocquevilles stora fråga var hur friheten skulle kunna förlikas med jämlikheten. Under sin berömda resa till Amerika slås han nämligen av att jämlikheten, rörligheten, penningdyrkan, det andliga oberoendet och bristen på diskussionsfrihet existerar parallellt med en stor frihet.

Därför varnade Tocqueville för att frihetens långsiktiga resultat kunde bli dess egen motsats.

I debatten om frihetens problem har dagens moderata samlingsparti försökt formulera tanken på att "ansvar" är en nödvändig komplettering till "frihet". Men ansvarsledet faller ofta bort — eller ges inte en nöjaktig precisering till sin innebörd — när friheten hyllas.

En undersökning av hållbarheten av denna högerens försök att lösa problemet frihetens gränser och förutsättningar hade definitivt varit på sin plats i en avhandling om moderata samlingspartiet.

F A Hayek kan betraktas som en av de

stora inspiratörerna till den konservativa återfödelsen i slutet av 1900-talet. Men han betecknar inte sig själv som konservativ. I en berömd uppsats, "Varför jag inte är konservativ", listar han inte mindre än nio skäl till varför han väljer att snarare beteckna sig som liberal än konservativ.

Enligt Hayek har de konservativa en rädsla för förändringar; en alltför stortro till auktoriteters styrförmåga; äger bristande förståelse för de fria ekonomiska krafterna: har en elitistisk, antidemokratisk och antiintellektuell grundinställning; konservatismen är nationalistisk och kollektivistisk; slutligen är den imperialistisk. Hayek menar att konservatismen av principlöshet närmat sig socialismen. Det är främst släpanskonserveratismens principer, att fungera enbart som "broms", som Hayek angriper. Det har "alltid varit konservatismens öde att släpas med längs en väg som den inte själv har valt". Konservatismens tro på "den gyllne medelvägen" har gjort den till socialismens medlöpare. Det är inte demokratin som är det onda, som konservativa tenderar att tro, utan den oinskränkta statsmakten. Men liberalerna däremot försöker — i kontrast till konservatismen — disputerar de mål som socialisterna ställer upp och finna en egen väg.

Men, hävdar Hayek samtidigt, det finns vissa konservativa som, ehuru reaktionära, visade "förståelse för betydelsen av spontant uppkomna institutioner som språk, lag, moral och vedertagna sedvänjor". Tyvärr har dessa konservativa endast tillämpat detta synsätt på det förgångna — man har inte sett att samma principer kan leda till ett bejakande av förändringar i samtiden. Att liberaler och konservativa gör gemensamt motstånd till kollektivist-

men — och försvarar friheten — får inte skymma det faktum att man har olika tidsperspektiv, att de konservativa längtar tillbaka till det förflutna, och att liberalerna har en framåtblickande inställning.

Trots sin uttalade icke-konservativa ståndpunkt är det lätt att se varför Hayek vunnit popularitet även i konservativa kretsar. Teorierna om spontan ordning, kunskapsproblemet och det "utvidgade samhället" som marknadsekonomin skapar, ger ammunition åt dess ståndpunkter.

Men Jan Hylén diskuterar inte F A Hayeks bidrag till den konservativa och liberala idédebatten — han tycks inte vara medveten om uppsatsens existens, eftersom den saknas i litteraturlistan och inte nämns i avhandlingen.

Med utgångspunkt från F A Hayek och Alexis de Tocqueville har Hannes H Gissurarson menat att en släktlikhet finns mellan liberalism och konservatism. Både Tocqueville och Hayek erkänner att det individuella förnuftet har gränser, men hävdar också att den 'utvidgade ordning' som kapitalismen innebär, ger bättre möjlighet än något annat system för människorna att åtminstone till en del över-skrida det individuella förnuftets gränser. Försvaret av detta samhälle kräver dock att vi lär oss att teoretiskt förstå det regelsystem som gör att den utvidgade ordningen består.

Liberal-konservatismen är därför anti-pragmatisk och slår vakt om vissa konstitutionella garantier mot maktgodtycke. Vidare har traditionalismen betydelse, eftersom icke uttalade, och icke teoretiska kunskaper, liksom oreflekterade vanor, har stor betydelse för civilisationen och den utvidgade ordningens fortlevnad.

Evolutionismen är en annan liberal-

konservativ utgångspunkt, således synen på samhällslivet som en process där individer konkurrerar och där traditionerna långsamt utkristalliseras, allteftersom de har framgång. Slutligen hävdar de liberal-konservativa universalismens principer,

Dagens moderata samlingsparti har försökt formulera tanken på att "ansvar" är en nödvändig komplettering till "frihet".

och tycker således att det liberala samhället mycket väl kan omfatta hela mänskligheten, eftersom den överensstämmer med "människans natur". Allt enligt Hannes G Gissurarson. Men tyvärr diskuterar inte Jan Hylén den moderna liberalkonservatismens teorier, trots att dessa har stor relevans för förståelsen av moderata samlingspartiets idéer.

Avslutning

Sammanfattningsvis kan man säga om Jan Hyléns avhandling, att han på ett ingående och intresseväckande sätt, ehuru något ytligt och stundtals oinitierat, beskriver några av de viktiga punkterna i högerens idéutveckling. Hyléns ståndpunkt, att högerens idéer successivt förskjutits från en konservatism, såsom den formulerades i Sverige i början av 1900-talet, är riktig men onyanserad. Däremot misstar sig Jan Hylén, när han av högeren gör ett liberalt parti. Det torde vara riktigare att benämna högeren som ett liberal-konservativt parti. Att så verkligen är fallet, går dock inte att undersöka om man som Jan Hylén gör, utesluter den typen av idéströmning redan i sina definitioner.

Att Jan Hylén inte kommer ända fram i sin avhandling ska dock vägas mot att han, till skillnad från en del andra, faktiskt lyckats få sin studie färdigskriven i någorlunda tid. En prestation som naturligtvis förtjänar respekt.

Pärmar för inbindning av årgång 1991

kan rekvireras från Svensk Tidskrifts expedition, tel 08-667 59 55, eller genom insättning av kronor 70:- på postgiro 7 27 44-6